

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 105 1984

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00757-1 (häftad)

ISBN 91-22-00759-8 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1985

När man lägger ner så stort arbete som här skett på en resurskrävande statistisk undersökning är det naturligtvis av största vikt att de grundläggande förberedelserna är av god kvalitet. Ibland blir här de statistiska resultaten suddigare och mindre intressanta än vad som borde vara av nöden eftersom de olika kategorierna inte är tillräckligt avgränsade och definierade.

Metoden räcker självklart inte helt till för att klara det andra ledet i målsättningen: vilka värderingar och attityder som sångerna *förmedlar*. Det är huvudsakligen det första ledet i kommunikationsprocessen, nämligen redaktörernas och andra styrandes preferenser och intentioner, som kartläggs. Att komma längre är på grund av materialets knapphet svårt, och det hade i och för sig inte varit anmärkningsvärt om författaren begränsat sin målsättning och gjort halt vid denna punkt. Ett annat och fruktbarare alternativ hade varit att i första hand begränsa undersökningen till de sångböcker som varit mest frekventa. Visserligen är uppgifterna från förlagen om upplagesiffrorna bristfälliga, men det borde ha gått att komma ganska långt enbart genom att studera vilka sångböcker som har utkommit i flera upplagor. Redan härigenom hade man varit på fastare mark när det gäller påståenden om vad som faktiskt har nått fram, inte bara stannat på de hypotetiska avskiternas nivå. I materialet har nu kommit med även en mängd udda sångböcker som aldrig har kunnat utöva något inflytande eftersom de inte fick någon större spridning.

Vissa möjligheter att med hjälp av tidigare insamlat material komplettera undersökningen har också försumrats. T. ex. har Nordiska museet i sitt arkiv en undersökning kallad Skolväsen, där utvalda personer från olika delar av landet har berättat om sin skolgång. I många fall sträcker sig deras erfarenheter långt ner i 1800-talet. Utnyttjandet av detta material skulle ha ställt särskilda krav på källkritik: det utgörs av minnesbilder av händelser som i berättarögonblicket låg långt tillbaka i tiden. Representativiteten kan ifrågasättas både på grund av det ganska, ringa antalet informanter och sättet att välja dem. Men det är ändå egendomligt att detta material inte ens omnämns i avhandlingen. Det anmärkningsvärda med uttalandena från landsbygdens informanter är nämligen att de i så gott som samtliga fall intygar hur undanskymd plats som sången i äldre tid intog i deras skolor. När den förekom skall den helt ha dominerats av psalmsången. En del annorlunda uppgifter kommer dock från staden.

För de senare av de årtionden som undersökningen gäller har det funnits helt andra möjligheter att intervjua lärare och elever om sången i skolan, något som nu har förbisetts, med undantag av ett fåtal, strövis inlagda synpunkter.

Eftersom den kvantitativa undersökningen har tagit så mycken kraft och krävt så stort utrymme har även en del andra viktiga resonemang förbigåtts eller har bara berörts i förbigående. Som läsare efterlyser man t. ex. betydligt mera av såväl historiskt som internationellt perspektiv. Vi får veta ytterst litet om den situation i vilken folkskolan uppkom och utvecklades. En sannolikt så väsentlig faktor för skolsången som sambandet mellan folkskolans målsättning och den tidiga etnologin och hembygdsvetenskapen har lämnats åt sidan. Ett så viktigt namn vad gäller skolans läromedel som Arthur Hazelius förekommer inte i avhandlingen. Om den inspiration som kan ha kommit

från de nordiska grannländerna och från kontinenten lämnas man i stort sett okunnig.

Avhandlingen gäller ett ämne som ligger i gränsområdet mellan litteraturvetenskap och folkloristik. Det är därför ganska förvånande att författaren så föga har satt sig in i folkloristisk metod och terminologi. Hennes definition av termen folkvisa skiljer sig t. ex. så mycket från gängse folkloristiska synsätt att det vållar allvarliga besvär. Det samma gäller termer som skillingtryck och traditionsbärare. Över huvud taget synes det finnas en gräns mellan dessa discipliner som är egendomligt svårt att forcera.

Blandningen av kvalitativ och kvantitativ metod har varit nödvändig i en undersökning som denna. Men det är viktigt att läsaren får veta vad som är vad. Nu säger Märta Netterstad sig ha stöd i de kvantitativa resultaten i de kvalitativa analyserna, och ofta blir läsaren ganska förvirrad. Det är ibland helt oklart om ett uttalande enbart är av pseudostatistisk karaktär eller om det är grundat på ett resultat som är framtaget med hjälp av datorn.

Trots den kritik som kan riktas mot Märta Netterstads avhandling framstår den ändå som till stora delar värdefull och grundläggande. Det är värt aktning att en forskare har kuraget att ge sig i kast med ett ämne utanför de upptrampade stigarna och därmed kan tillföra vår disciplin nya erfarenheter, i detta fall på läromedlens viktiga men föga genomforskade område.

Ebbe Schön

Sonja Svensson: *Läsning för folkets barn. Folkskolans Barntidning och dess förlag 1892–1914. Med en inledning om fattiga barns läsning på 1800-talet.* (Skrifter utgivna av Svenska Barnboksintitutet 16.) Rabén & Sjögren. Sthlm 1983.

Den svenska barnlitteraturforskningen har sedan ett 20-tal år tillbaka fått akademisk status, och det är inte längre särskilt uppseendeväckande att en doktorsavhandling behandlar litteratur för barn. Sådana avhandlingar har lagts fram både inom litteraturvetenskap, konstvetenskap och pedagogik, vilket demonstrerar att det rör sig om ett tvärvetenskapligt forskningsområde. Bland de litteraturvetenskapliga avhandlingarna behandlar några förstäringsförfattare. Astrid Lindgren, Maria Gripe och Harry Kullman har sålunda fått sina avhandlingar. Ett litteratursociologiskt arbetssätt ligger emellertid nära till hands, eftersom en koppling mellan intresset för litteraturen själv och intresset för läsarna är ett karakteristiskt drag i barnlitteraturforskningen.

Den sociologiska inriktningen har en naturlig plats vid Uppsala universitets litteraturvetenskapliga institutions avdelning för litteratursociologi ledd av professor Lars Furuland. Härifrån har under senare år fyra doktorsavhandlingar om de ungas läsning presenterats. Lena Kåreland och Stefan Mählqvist var först. Kårelands *Gurli Linders barnbokskritik* (1977) behandlar inte bara denna i början av 1900-talet välkända barnbokskritiker utan också hur den svenska barnbokskritiken kom till och utvecklades. Mählqvists *Böcker för svenska barn 1870–1950* (också 1977) granskade hela årsutgivningarna med 10 års mellanrum varvid även böckernas innehåll uppmärksammades. Christina Tellgren följde med *På barnens bok-*

marknad (1982). Här detaljbeskrevs hela produktionen under perioden 1966 till 1975. Den fjärde avhandlingen är Sonja Svenssons. Den behandlar de 23 första årgångarna av Folkskolans Barntidning (i avhandlingen och nedan förkortad FB) som började utkomma 1892. Från en upplaga på 5 000 under det första året hade FB 1910 nått den aktningvärda siffran 40 000. (Tidningen existerar ännu under namnet Kamratposten.)

FB hade ett uttalat syfte att vara en tidning för »folkets barn». Svensson har inte bara studerat tidningsårgångarna, deras utgivare, medarbetande författare och konstnärer, själva barntidningsmediets historia osv. I syfte att teckna bakgrunden till en tidning för »folkets barn» har hon också gjort en omfattande rundmålning över vad som tidigare under 1800-talet och vid sekelskiftet gjordes för att folkskolans barn skulle få tillgång till lektyr att läsa på sin fritid. Avhandlingen får på detta sätt både en läsarsociologisk och pedagogikhistorisk karaktär.

Denna rundmålning ges i *avdelning I: Bakgrund och förutsättningar*. Som villkor för folkets barns läsning under 1800-talet upptas läskunnighet, skolgång, synen på barnens läsning och tillgången till lektyr att läsa. Tiden är ju tiden för folkskolans framväxt, men även innan den kom till räknar Svensson med stöd i Egil Johannssons husförhållningsundersökningar med en allmänt spridd läskunnighet. Det finns därför ingen anledning att räkna med att själva läsningen innebar några svårigheter för 1800-talets barn om de hade något att läsa. Med det senare kunde det förstås vara problem.

Attityden till bokläsning – särskilt bokläsning för nöjes skull – kunde sålunda vara oförstående hos »folket» självt. (Man kan dock observera att de barndomsminnen från proletärförfattare som Svensson åberopar kan vara ett rätt osäkert indicium. Svensson framhåller det själv i not 20: upplevelserna av stark men otillfredsställd läslust är nästan ett obligatorium i dessa minnen, heter det, och en polemisk ton är gärna märkbar.)

Den lektyr som stod den fattigare befolkningens barn till buds uppdelas av Svensson i masspridd vuxenlitteratur (i sammanhanget betecknad som en »nödlösning»), speciellt billiga barnböcker och bibliotekslån. Den senare vägen är i dag den viktigaste av barnlitteraturens förmedlingsvägar. Föregångarna till våra dagars folkbibliotek var sockenbiblioteken. De visas ha haft en viss upplomstring på 1860-talet. Den var dock kortvarig, och trots att barnen och ungdomarna var en viktig låntagargrupp var dessa biblioteks förråd av barn- och ungdomslitteratur bristfälliga. Skolbibliotekens framväxt har vidare studerats av Svensson. Båda de riksomfattande läroorganisationer som kom till på 1880-talet, Sveriges Allmänna Folkskol-lärareförening (SAF) och den mera kristet konservativa Svenska Folkskolans Vänner (SFV) tog upp frågan, och på 1890-talet skapades på båda hållen förteckningar på böcker lämpliga att köpa till skolbibliotek. Från 1890-talet blev skolbibliotek också allt vanligare. Men det var i regel lärarna själva som var initiativtagare och obetald arbetskraft, och verkligt fart blev det först sedan ett – låt vara blygsamt – statsbidrag började utgå 1905. Litteraturförmedlingen till barn via bibliotek var alltså inte under 1800-talet någon mer betydelsefull väg.

»Nödlösningen» fanns. Psalmbok, katekes, bibeln (i någon mån) och almanackan var de fyra stora folkböckerna. Till dessa kom tidningarna av vilka ett enda exem-

plar kunde läsas av många, religiösa traktater och populärlitteraturens skillingtryck. För de senare kan Strindbergs och Rydbergs bekanta skildringar av deras förekomst i snusbod och bokhandelsfönster åberopas. Men den för avhandlingen väsentliga frågan i sammanhanget är hur mycken speciell barn- och ungdomslitteratur som fanns och som var så pass billig att den kunde nå den fattigare befolkningens barn.

För att få en uppfattning om detta har Svensson gjort en översikt över de bokförlag som på 1800-talet satsade på billig litteratur för de unga. Exempel ges på deras prissättning. En rad titlar passerar revy vilkas pris betecknas som »måttligt», »relativt billigt», »billigt» och t. o. m. »extremt lågt». Trots detta vill Svensson inte riktigt erkänna den billiga litteraturens existens – åtminstone inte en litteratur av den art som hon betraktar som ändamålsenlig barnläsning. I den engelskspråkiga sammanfatningen som inleder avhandlingen heter det att »during the 19th c. publication of low-price quality literature for the children is sporadic». När Fredrika Bremers försök på 1850-talet att låta Stockholms fruntimmersförening för barnavård utge billiga småskrifter för barn behandlas, beklagas den moraliska karaktären av dessa skrifter – de var inte sådana, heter det, som enbart tog fasta på barnens »behov av saga och sång».

På denna punkt är avhandlingen enligt min mening inte tillräckligt pregnant. Författaren kan ju vara ursäktad med att hela detta problemkomplex egentligen ligger utanför avhandlingens centrala ämne, FB. Mera positivt kan sägas att avhandlingen här har specificerat ett problem som bör uppmärksammas i någon annan undersökning.

Vad det egentligen var för avnämargrupper som skall hänföras till »folkets barn» tas upp s. 14. Definitionen (den kroppsarbetande befolkningen etc.) får dock aldrig någon egentlig betydelse i avhandlingen. Det är ju uppenbart att inkomstförhållandena för stora grupper var urusla under en tid med hungerår och emigration. När, för att tala med Svensson, »hela familjens krafter måste inriktas på att hålla svälten från dörren» (s. 22) blev det knappast pengar över för böcker även om man skulle ha velat. Eftersom tillgången till lektyr sätts i relation till den insats för att skaffa »folkets barn» läsmaterial som gjordes av FB, måste man ju dock samtidigt komma ihåg att tidningens upplaga inte under 1800-talet översteg 26 000 ex. Vi får inte begära det omöjliga av 1800-talets svenska samhälle. Det måste ha funnits stora grupper i ett inkomst mellanläge som var fattiga men ändå kunde köpa billiga böcker. Dessa grupper bör ha varit en intressant målgrupp för bokförlagen. Svensson når aldrig fram till någon definition på vad som var en billig bok (hon framhåller s. 27 riktigt nog att det är en osedvanligt svår fråga). En kartläggning av prisvariationerna t. ex. i den litteratur som några år före FB registrerades som litteratur för barn och ungdom i bokhandels årskataloger skulle inte ha varit en alltför arbetsam uppgift. Med hjälp av en sådan kartläggning kunde en operationell definition på vad som faktiskt var en billig bok ha kunnat åstadkommas. Hypoteserna att den billiga litteraturen var av låg kvalitet och att den saknade inslag av »saga och sång» kunde därefter ha prövats empiriskt i en sådan samspel föreställer jag mig.

Författarens redovisning av de förlag som utgav billig litteratur för barn är den första översikten av detta slag och därför av värde. Den är emellertid endast en skiss

som måste fullföljas. Man saknar flera förlag särskilt fram mot den tid då FB började utges. Exempel är Huldbergs förlag, som visserligen behandlas fram till 1865 men inte därefter, och Cronholms förlag. Dessa båda förlag liknade varandra rätt mycket bl. a. genom att ta in billiga utländska bilder. Det kan vidare påpekas att även förlag som inte direkt framträder som billigboks-förlag kunde ge ut billiga böcker. Man kunde t. ex. presentera samma sorts böcker i olika prislägen. Ett exempel är Bonniers Tidsfördrif för de små, 8 nr 1873. I de fem första av dessa är texterna helt eller i det närmaste helt lika texterna i fem titlar i en annan av Bonniers serier, Bilderböcker för små barn, 20 nr 1869–76. Medan de senare kostade 1:25 var priset för de förra 50 öre. Formatet i Tidsfördrif för de små är mindre och bilderna andra. Även om de senare väl måste sägas vara sämre är de dock likartade och textinnehållet är som sagt detsamma.

Den senare delen av avdelning I ger en överblick över barn-tidningarnas internationella historia och typer. Barn-tidningarna är något som Svensson särskilt vill uppmärksamma – en av hennes teser är att de är en viktig men undanskymd källa till barnlitteraturens historia. Det hävdas att alla barn-tidningar behärskas av gemensamma, historiskt mycket tidigt utvecklade konventioner. Vidare tas 1880-talets kulturklimat upp till granskning med särskild hänsyn till folkskolläraernas roll. Genom att fungera som distributörer för såväl FB som för Svensk Läraretidnings Förlags produktioner gjorde dessa en betydelsefull insats för barnlitteraturens spridning. Splittringen i en mera liberal och en mer konservativ lärarfalag (SAF och SFV, omnämnda ovan) sägs ha påverkat barnlitteraturutgivningen på ett sätt som inte har observerats tillräckligt. Därigenom, menar Svensson, har Svensk Läraretidnings Förlag (med jultidningen Jultomten och Barnbiblioteket Saga) kommit att lyftas fram på ett ensidigt sätt. FB, som hade en närmare anknytning till SFV, har kommit att uppmärksammas för litet.

En genomgång görs också av vissa tekniska förutsättningar för det senare 1800-talets tidningsutgivning – tryckteknik, upphovsrättsfrågor, distributionsformer.

I *avdelning II: Förlagsverksamheten 1892–1914* möter vi grundaren och redaktören för FB, den skånska bond-dottern och folkskolläraren Stina Quint, hur hennes idé om en tidning för folkets barn växte fram, sattes i verket och hur förlaget utvidgades med nya förlagsartiklar (jultidning, julkalendrar, tonårstidning, urklippsföljetonger i bokform och en gratisbilaga som riktade sig till föräldrarna). Redaktionens arbetsförhållanden och förlagets ekonomi genomgås. Då förlagets arkivalier i stort sett är förlorade har Svensson från Svensk Läraretidnings Förlags räkenskaper sökt vinna upplysningar om vad som var sannolika kostnader för honorar och tryckning. En utförlig redogörelse ges vidare för de olika bidragsgivarna – det blir mer eller mindre en fullständig översikt över sekel-skiftets författare och illustratörer för barn. Ett försök har också gjorts att kartlägga tidningens sociala och geografiska spridning. Det hade givetvis varit intressant att få en klar bild av om tidningen verkligen blev en tidning för »folkets barn». Tyvärr ger inte materialet tillräckliga möjligheter. I själva verket kan det konstateras (genom namn-listor på nyårstävlingarnas pristagare) att inte så få läsare tillhörde burgna hem – tidningen lästes t. o. m. i den kungliga familjen. Vad det förhållandet att en dryg tredjedel av

pristagarnamnen är son-namn betyder är inte så lätt att veta.

Som en röd tråd genom avdelning II går förhållandet till Svensk Läraretidnings Förlag. Stina Quints första försök att vinna intresse för sin idé var en kontakt 1890 med Emil Hammarlund, redaktören för och då ännu ägaren av Svensk Läraretidning och dess förlag. Hammarlund avvisade emellertid förslaget om samarbete. I stället startade han 1891 själv jultidningen Jultomten. När FB väl hade kommit till stånd bekämpades den som ett konkurrentföretag av Hammarlund, t. ex. genom motannonser och mer eller mindre ärekränkande notiser i Svensk Läraretidning. Emil Hammarlund framstår på detta sätt i av-handlingen i ett ofördelaktigt ljus. Svensson tar parti för Stina Quint och uttalar besvikelse över Hammarlund som mer intresserad av sitt eget förlags ekonomiska framgång än av att de fattiga barnen fick något att läsa. Samtidigt har hon nog en liten glimt i ögat när hon i bildavdelningen med bildrubriken »Det storslagna beviset på publicistisk framgång» återger den villa på Lidingö som så småningom blev den allt mer förmögna Stina Quints egendom.

Avdelning II är i sin helhet väldokumenterad och väl-skriven.

Avdelning III: »*En sund läsning utöfver läxan*» – *barn-tidningens innehåll och syfte* innehåller först en kvantitativ undersökning av olika texttyper frekvens (t. ex. fiktion och fakta), illustrationsfrekvens och illustrations-typer. Denna undersökning grundar sig på en sam-pel bestående av var 3:e årgång av FB 1893–1914, dvs. 8 årgång-ar. Betydligt mer omfattande är redovisningen för en annan undersökning som kallar sig »kvalitativ» och baserar sig på alla de 23 årgångarna. Frågor som besvaras är vilka de fostrande krafter var som framträder på tidningens sidor – föräldrar, mor- och farföräldrar, lärare, andra barn, sagoväsen etc. –, vilka straff och vilka belöningar som delas ut, vilka de barnets ideala dygder och den samhällssyn var som skymtar bakom tidningsbidragen.

Slutsatsen beträffande samhällssynen blir att den är präglad av ett förnöjsamhet- och orörlighetsideal. Alla krafter är visserligen välkomna i samhällsbygget, men folkets barn tilldelas oreflekterat underordnade uppgifter. Trots att industrialisering och urbanisering vid denna tid hade tagit fart är det skildrade samhället huvudsakligen agrart. Skolan ses inte som det instrument för utjämning som den i själva verket var. Könsrollerna är inte helt låsta, men olika regler tycks gälla för olika samhälls-klassers barn. Från alla första början hade Stina Quint framhållit gudsfruktan, fosterlandskärlek, nykterhet och djurskydd som de fyra målen för sin tidning.

Denna skildring av FB:s ideologiska innehåll ges med ett mycket rikt urval av exempel.

Som framkommit ovan menar Svensson att FB (och den mer kristet konservativa lärarfalangen) i historieskrivningen oförtjänt har kommit i skymundan för Svensk Läraretidnings Förlags produkter (och den mer liberala lärarfalangen). Svensson vill åstadkomma en äreräddning av den tidning som hennes avhandling behandlar. I detta syfte betonas de faktiska likheterna mellan innehållen i de båda förlagens publikationer. Ett slående faktum som Svensson kunnat påvisa är att Stina Quint som medarbeta-re lyckades förvärva en rad av de vid sekelskiftet inom barnlitteraturen tongivande författarna och konstnärerna. Dessa rörde sig med andra ord utan bekymmer mellan

liberala och konservativa förlag. Detta betyder t. ex. att illustrationerna i FB inte stod Svensk Läraretidnings Förlags efter.

En av avhandlingens teser är vidare att dygder och samhällsideal i mycket var gemensamma för all litteratur publicerad för barn vid sekelskiftet. Det är väl i och för sig en rimlig tanke att samma tidsideal slår igenom i nästan alla publikationer vid en och samma tid – så är det väl också i dag. Jag tror dock att Svensson i sin strävan att visa på likheterna har överbetonat dem något på en punkt: när det gäller graden av upplysningspedagogik och romantisk pedagogik i Stina Quints tidning och i hennes konkurrents publikationer.

De båda begreppen är pedagogikhistoriska medan Svenssons avhandling är litteraturhistorisk. Hon har emellertid utnyttjat den pedagogikhistoriska distinktionen mellan upplysningspedagogiken (vars syfte var och är att ge kunskaper och moral direkt genom kunskapsförmedling och exempel) och den romantiska pedagogiken (som genom fantasi och känsla vill locka fram dolda krafter i människans inre). Slutmålet är kanske inte så olikartat för de båda pedagogiska riktningarna – även den romantiska pedagogiken vill åstadkomma en moralisk individ – men vägarna var och är olika. I barnlitteraturhistorien märks gränsen mellan upplysning och romantik i 1800-talets början genom att nya genrer vann insteg. Det var dock inte fråga om att upplysningspedagogiken helt ersattes av romantisk pedagogik. Fram till våra dagar bildar dessa pedagogiska tankegångar två parallella strömningar. »Den sedelärande berättelsen» (en för upplysningspedagogiken karakteristisk genre) försvann sålunda aldrig. Men vid sekelskiftet 1900 fanns det åtskilliga tecken på en viss romantisk renässans. Svensk Läraretidnings Förlag levde utan tvivel i mångt och mycket kvar i den upplysningspedagogiska traditionen, men det har väckt eftervärldens intresse genom de romantiska dragen i sin verksamhet, framför allt knutna till medlemmen av Sagakommittén Fridtjuv Berg.

I den mån romantiskt pedagogiska uttrycksätt också hörde till »tidsandan» har nog även Stina Quint då och då rört sig med sådana (jfr s. 99–102). Svenssons analys av FB ger dock vid handen att dess upplysningspedagogiska karaktär var mycket utpräglad. Från avhandlingen kan man hämta etiketter sådana som »upplysningsdrag», »upplysningsmanér» (s. 173, 186), »oerhört påtagligt moralpedagogiskt klimat» (s. 185), »veritabel dygdekatalog» (s. 194). Bedömningen understryks av att författaren ett par gånger framhåller sin läsoplevelse av att innehållet ger ett ålderdomligt intryck (s. 183, 184). (Det är också faktiskt så att åtminstone en av dessa »ålderdomliga» berättelser har ett långt förflutet.)

Svensson söker nu emellertid motverka intrycket av en rent upplysningspedagogisk tidning genom att framhålla förekomsten även i FB av romantiska drag. Vid behandlingen av innehållskategorin »djur, natur och döda ting» (s. 173 ff.) heter det sålunda: »Faktamaterial och morali-

serande realism ger FB ett upplysningsdrag, som emellertid balanseras av en stark tendens till antropomorfism. I romantisk anda förmänskligas natur och döda ting i människans omgivning, och bakom allt anas 'anden i naturen'.»

Man måste emellertid enligt min mening skilja på litterära romantiska drag och romantisk pedagogik. Att upplysningspedagogiska syften förmedlas via romantiska motiv och ett romantiskt språk är inget ovanligt i barnlitteraturens historia. (Det för barnlitteraturhistorikern mest kända exemplet är tysken Christoph von Schmid som trots sitt katolska ursprung var mycket översatt och spridd i 1800-talets Sverige.) Vad är det dessa romantiska förmänskligade ting, växter och djur i FB står för? Det utsågs mycket tydligt av avhandlingsförfattaren själv: De »skapar en stor och viktig del av det moralpedagogiska klimat som barnen i tidningen lever i» (s. 175), de »sätter goda och dåliga exempel» (s. 176), de »får exemplifiera moraliska lärdomar och sedan fungera som upprepade påminnelser därom» (s. 177).

Som helhet ger Svenssons avhandling ett mycket vederhäftigt intryck. Den är skriven på ett gott språk och har inte många tryckfel. Den är väl disponerad med tydliga underrubriker.

Det förekommer en del sakfel i de partier som byggts på sekundära källor, särskilt i avsnittet om bokförlagens produktion av billig litteratur. Författaren inleder detta avsnitt med orden att det inte är »helt lätt att i efterhand redogöra för arbetet bakom nedanstående översikt», vilket är avväpnande men knappast acceptabelt i en doktorsavhandling. Övertagna felaktigheter har kommit att presenteras så att läsaren lätt tror att de bygger på egen forskning. Även på andra ställen än i detta avsnitt kan det förekomma egendomligheter. (S. 57 nämns t. ex. de två volymerna i »Sveriges Ungdoms bibliotek» 1883 med uppgiften att de båda var på 64 sidor och kostade 20 öre. Den ena var emellertid på 170 sidor och kostade 75 öre, den andra på 94 sidor och kostade 50 öre.) Användningen av begreppen pseudonym och signatur lämnar en del övrigt att önska. Detta är emellertid allt anmärkningar i marginalen.

Med sin breda framställning – avhandlingen är långt större än vad man betraktar som normalt för en modern avhandling: 300 2-spaltiga sidor – har Svensson varit inne på en rad olikartade problem inom 1800-talets och sekelskiftets svenska barnlitteratur; hon har när det gäller barnlitteraturhistoriens historia också gått utanför Sveriges gränser. Det betyder att avhandlingen för lång tid framåt kommer att vara en nödvändig uppslagsbok för dem som arbetar på området. Datarikedomen kan illustreras av personförteckningen som omfattar ca 1000 namn. Utöver detta är avhandlingen också en läsbar bok för dem som intresserar sig för gångna tiders ansträngningar att skapa god litteratur för barn.

Göte Klingberg